

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th November, 2022

ISSN: XXXX-XXXX

Website: econferenceseries.com

MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARDA KO`RUV IDROKINING SHAKLLANISH XUSUSIYATLARI

Raximjonova Maftuna Xusnutdin qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Oligofrenopedagogika mutaxassiligi 2-kurs magistranti
Toshkent viloyati Bo`stonliq tumani MTB tasarrufidag
4-DMTT defektolog-logopedi.

Annotatsiya: Hozirgi kunda rivojlanishida muammosi bo`lgan bolalar ko`p uchramoqda. Shulardan biri aqli zaif bolalardir. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarda ko`ruv idrokining shakllanish xususiyatlari haqida batafsil ma`lumot berilgan.

Annotation: Nowadays, many children with developmental problems suffer. One of them is mentally retarded children. This article details the features of the formation of visual perception in Mentally Retarded Children of preschool age.

**Kalit so`zlar:** idrok, ko`ruv idroki, alohida ehtiyojli bolalar, hissiy rivojlanish, psixika, xususiyat, yondashuv, kechikish, kognitiv faoliyat.

Keywords: perception, visual perception, children with special needs, emotional development, psyche, feature, approach, delay, cognitive activity.

Respublikamizda ta`lim-tarbiya tizimini isloh qilish davlat siyosati darajasiga ko`tarilib, farzandlarimizning jahon andozalariga mos sharoitlarda zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallashi, jismoniy va ma`naviy jihatdan yetuk insonlar bo`lib voyaga yetishlarini ta`minlash, ularning qobiliyat va iste`dodi, intellectual salohiyatini ro`yobga chiqarish, farzandlarimiz qalbida ona yurtga sadoqat va fidoyilik tuyg`ularini kamol toptirish kabi ulkan vazifalar qo`yilgan.

Ta`lim har doim davlatning muhim tarkibiy qismi, doimiy qadriyati hisoblangan, chunki u jamiyat iqtisodiy rivojlanishini asosi, ijtimoiy barqarorlik omillaridan biri, intellektual resurs o`lish manbai hisoblanadi. Hozirgi vaqtda aholining ta`limga bo`lgan ehtiyojlari ortib bormoqda.

Bugungi kun yoshlarini yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, davr ruhida tarbiyalash, ta`lim sohasini isloh qilish, tizimni tubdan takomillashtirish, xususan, tizimga rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini tatbiq etish g`oyasi kun tartibidagi dolzarb va ustivor vazifalaridan biri sifatida davlatimiz rahbari tomonidan

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th November, 2022

ISSN: XXXX-XXXX

Website: econferenceseries.com

ta'kidlanib kelinmoqda. Maktabgacha ta'lim uyg'un rivojlangan shaxsni tarbiyalash, bolani butun kelajagini belgilab beradigan bilim va qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarning barcha sog'lom tengdoshlari qatori milliy ruhda tarbiyalanishlari, aqliy, axloqiy, jismoniy jihatdan kamol topishlari, jamiyatdagi ijtimoiy hayotga mustaqil yetuk fuqarolik darajasidan tayyor bo'lib yetishishlari masalasiga jiddiy etibor qaratilmoqda.

Zamonaviy jamiyatning muhim vazifalaridan biri – bu alohida ehtiyojli bolalarga g'amxo'rlik qilish va ularga birinchi navbatda sifatli ta'lim olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir.

Har tomonlama o'rganilgan normal aql-idrokli bolalarning hissiy rivojlanishi muammosidan farqli o'laroq, aqli zaif bolalarning hissiy rivojlanishi muammosiga kamroq e'tibor qaratildi. Shu bilan birga, ushbu toifadagi bolalarda ko'ruv idrokining rivojlanmaganligi psixikaning boshqa, yuqori sohalariga nisbatan kamroq aniqlanganligi ma'lum.

Maktabgacha yoshdagi bolaning hissiy rivojlanishi o'zaro bog'liq bo'lgan 2 tomonni o'z ichiga oladi: ob'ektlar va hodisalarning turli xil xususiyatlari va munosabatlari haqidagi g'oyalarni o'zlashtirish va atrofdagi dunyoni to'liqroq va alohida idrok etishga imkon beradigan yangi harakatlarni o'zlashtirish.

Binobarin, ko'ruv idrokining nisbiy havfsizligi ushbu sohani takomillashtirish bo'yicha ishlarni boshlang'ich asos sifatida qabul qilishga imkon beradi, bu esa o'z navbatida ularning ijtimoiy maishiy tayyorgarligini tarbiyalash muammolarini muvafaqqiyatli hal qilishga imkon beradi va shuning uchun mustaqillik, faollik kabi shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishga yondashuvlarni belgilaydi.

Aqli zaif bolalarni idrok etishi sog'lom bolalarni idrok etishdan sezilarli farqlarga ega. Ko'rish yo'nalishiga asoslangan model bo'yicha tanlovni o'zlashtirgan aqli zaif bolalar ko'p sonli elementlardan tanlov qila olmaydilar, o'xshash xususiyatlarni farqlashda qiynaladilar va ob'ektlar bilan harakatlarda bu xususiyatlarni hisobga olmaydilar.

Aqli zaif bolalarning kognitiv faoliyatini rivojlantirishda idrok etish jarayoni katta rol o'ynashi munosabati bilan aqli zaif bolalarda bu jarayonning xususiyatlarini yanada chuqurroq o'rganish va uning rivojlanish yo'llarini aniqlash zarur.

Aqli zaif maktabgacha yoshdagi bolalarda ko'ruv idroki - samarali fikrlash rivojlanish sur'atida kechikish bilan tavsiflanadi.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th November, 2022

ISSN: XXXX-XXXX

Website: econferenceseries.com

Aqli zaif bolalar asosan eng yorqin xususiyatlarni, ba'zan esa ob'ektni boshqa narsalardan ajratib turadigan faqat bitta narsani ta'kidlaydi. Ko'rib chiqilayotgan ob'ektda alohida qismlar "tortib olinadi", shu bilan birga idrok hajmining torligini tasdiqlaydigan umumiy tushunish uchun muhim bo'lgan material kam baholanadi. Idrokning selektivligi buzilgan: intellektual nogironligi bo'lgan bolalar uzoq vaqt davomida asosiy narsani ajrata olmaydilar, uning qismlari orasidagi ichki aloqalarni tushunmaydilar, vaziyatni boshqarish qiyin, ko'pincha o'zlarini yo'naltirmaydilar. Faqat amaliy faoliyat jarayonida ular asta-sekin xususiyatlarni ob'ektning o'zidan ajratish, turli xil ob'ektlarda o'xshash xususiyatlarni va bitta mavzuda har xil xususiyatlarni sezish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Aqli zaif bolalarning o'ziga xos kamchiliklari – bu idrokning umumlashmasining buzilishi, bu g'oyalarning kamligi, etarlicha aniq emasligi, shaxsiy va tasodifan eslab qolinganlarning mavjudligi bilan namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, P. B. Shoshin va boshqa psixologlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ularning idrok etish tezligi maqbul sharoitlardan har qanday og'ish bilan sezilarli darajada pasayadi: kam yorug'lik, ob'ektni g'ayrioddiy burchak ostida burish, kontur, shovqinli va bir-biriga o'xshash tasvirlar, signallarning ,ob'ektlarning tez-tez o'zgarishi, kombinatsiya, bir vaqtning o'zida bir nechta signallarning paydo bo'lishi, ayniqsa eshitish idrokida. K. I. Veresotskaya shuni ta'kidlaydiki, aqli zaif bolalar turli xil joylashtirilgan teskari narsalarning tasvirini idrok etishda ko'plab xatolarga yo'l qo'yadilar. Shunga o'xshash harflar va ularning individual elementlari har doim ham tanilmaydi va ko'pincha aralashtiriladi. Ushbu faktlar shuni anglatadiki, vizual analizatorning analitik va sintetik faoliyatining yanada murakkab shakllari ularning rivojlanishida sodda shakllardan orqada qolmoqda

Ushbu xususiyatlar ranglarning farqlanishiga ta'sir qiladi. Aqli zaif maktabgacha yoshdagi bolalar tengdoshlariga qaraganda ancha kechroq ranglarni ajrata boshlaydilar, shu bilan bir xil bo'lmagan ranglar va soyalarning bir guruhga qo'shilishi, oraliq ranglar va kam to'yinmagan rang soylarini ajratmaslik xarakterlidir.

Aqli zaif maktabgacha yoshdagi bolalarni ko'ruv idrokining o'ziga xosligi syujet rasmlarini ko'rib chiqishda aniq namoyon bo'ladi, ularning tushunchasi to'liq emas, yuzaki va ba'zi hollarda yetarli emas.

Aqli zaif maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining idroklarini o'zgaruvchan sharoitlarga qanday moslashishni bilishmaydi. Aytaylik, teskari tasvirlangan likopchali stakan, ular qo'ziqorin sifatida taniydilar. Shu bilan birga, ular o'zlarining

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th November, 2022

ISSN: XXXX-XXXX

Website: econferenceseries.com

javoblariga zid bo'lgan muhim tafsilotlarni masalan, stakan tutqichini sezmaydilar. Buning sababi sxematik, idrokni soddalashtirish, idrok etish harakatining shakllanmaganligidir.

Asosiy buzilishlarni qisqacha tavsiflab, shuni ta'kidlaymizki, bunday bolalardagi vizual tasvirlar qashshoq, ko'pincha deformatsiyalangan va beqaror. Aqli zaif bolalar ob'ektdagi tarkibiy qismlarni, nisbatlarini, tuzilishning o'ziga xosligini deyarli ajratmaydilar.

Aqli zaif bolalarda vizual tasvirlar haqiqiy narsalardan sezilarli darajada farq qiladi. Ko'p noaniqliklar o'zgargan sharoitlarda idrok etilganda va shunga o'xshash bir nechta ob'ektlarni takrorlashda namoyon bo'ladi.

Ko'ruv idrokining aniqligi va samaradorligi, vizual tasvirni xotirada saqlash yozish va o'qish ko'nikmalarini shakllantirish samaradorligini belgilaydi. Ko'ruv idrokining buzilishi raqamlar, harflar, qismlarning nisbati, konfiguratsiyaga o'xshash yoki elementlarining farqlari va o'xshashliklarini aniq farqlashda qiyinchiliklarga olib keladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'ruv idrokining shakllanmaganligi ko'pincha bu bitta ko'rish yoki vosita funksiyasining yetishmasligi emas, balki ushbu funksiyalarning integral o'zaro ta'sirining yetishmasligi.

Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarda sezilarli kechikish bilan rangni ob'ektning belgisi sifatida ajratish qobiliyati shakllanadi, ularning ba'zilari buni boshlang'ich maktab yoshining boshida ham qanday qilishni bilishmaydi, hatto asosiy nomlarini qizil, ko'k, yashil, sariq, jigarrang, qora, oq ranglarni o'zlashtirish qiyin. Ular ranglarni almashtiradilar, masalan, qizil va to'q sariq, sariq va yashil ranglar bir xil deb qabul qilinadi; ular qo'shimcha binafsha, to'q sariq, och yashil va boshqalar ranglarning nomlariga ega emaslar.

Shunday qilib, ko'rish sohasining buzilishi asosan tasvirlarning qashshoqligi va farqlanmaganligi, ko'ruv idrokining inertligi va mo'rtligi, shuningdek, so'zning ob'ektning vizual tasviri bilan kuchli va yetarli darajada bog'liqligi yo'qligida namoyon bo'ladi. Ushbu xususiyatlar deyarli har qanday idrok turiga xosdir, bu mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan tasdiqlangan.

Aqli zaif bolalarning qidiruv harakatlari impulsivlik, tasodifiylik bilan tavsiflanadi. Ob'ektni tekshirishda hech qanday muntazamlik yo'q, bunday bolalar qaysi eshitish, ko'rish, teginish va boshqa idrokdan foydalanmasin, bu natijalar kamroq to'liqlik va aniqlik, bir tomonlama emasligini ko'rsatadi.

Aqli zaif maktabgacha yoshdagi bolaning hissiy rivojlanishidagi og'ishlarni keyinchalik hayotda qoplash qiyin va ba'zan imkonsizdir. Bu shuni ko'rsatadiki, turli

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th November, 2022

ISSN: XXXX-XXXX

Website: econferenceseries.com

xil faoliyat turlari bo'yicha aql-idrokka ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishda hissiy ta'limni kiritish kerak.

Aqli zaif bolalar atrofdagi voqelik ob'ektlari va hodisalari to'g'risida shakllanmagan g'oyalar bilan ajralib turadi. Bu maktabgacha yoshda juda aniq namoyon bo'ladigan ko'ruv idrokidagi kamchiliklar tufayli yuzaga keladi. Aqli zaif bolalarning aksariyati raqamni ajratishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, idrok etilgan haqiqiy ob'ektlar va tasvirlarni aniqlashda, taqdim etilgan alohida qismlardan yaxlit tasvirni yaratishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bolalarga g'ayrioddiy taqdim etilgan ob'ektlarni tanib olish qiyin: tasvir kontur shaklida yoki to'liq bo'lmagan, tugallanmagan holda taqdim etilganda, ob'ektlarning kontur tasvirlari bir-birining ustiga qo'yiladi, to'g'ri chiziqlar bilan kesiladi, teskari tasvirlar, sxematik chizmalar.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, ko'ruv idroki, boshqariladigan, mazmunli, intellektual jarayon bo'lib, belgilangan usul va vositalardan foydalanishga tayanib, atrof-muhitga chuqurroq kirib borishga va voqelikning yanada murakkab tomonlarini bilishga imkon beradi. Shubhasiz, aqli zaif, idrok etish darajasi past bo'lgan bolalar turli xil texnologiya, korreksiya va usullarni jalb qilishni talab qiladigan tuzatish ishlariga muhtoj.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergash G`oziyev "Ontogenez psixologiyasi nazariy-eksperimental tahlil" Toshkent – 2010
2. Maxsus pedagogika (Darslik). —T.:«Fan va texnologiya», 2014 Mualliflar: P.M.Po`latova, L.Sh.Nurmuxamedova, D.B.Yakubjonova, Z.N.Mamarajabova, Sh.M.Amirsaidova, A. D.Sultonova
3. V.P.Sviridova, boshlang`ich ta`lim tizimida bola shaxsini sotsializtsiya qilish. 2015.

